

порнографиясига тааллуқли факультатив протокол (Нью-Йорк, 2000 йил 25 май).

2. Пункт 42 Приложения к Рекомендации № R (2000) 11 о борьбе с торговлей людьми в целях сексуальной эксплуатации, принятой Комитетом министров Совета Европы 19 мая 2000 г., в рамках 710-го заседания Представителей министров // Противодействие торговле людьми: Сборник нормативных правовых документов / Под ред. Н. И. Абукировой. — М., 2004. — С. 141.

3. БМТнинг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясига болалар савдоси, болалар фоҳишалиги ва болалар порнографиясига тааллуқли факультатив протокол (2000 йил 25 май) 2-моддасининг «а» банди // Одам савдосига қарши кураш соҳасидаги миллий ва халқаро ҳуқуқ нормалари / Тузувчилар Л. Исҳоқова, К. Ҳамроева. — Т.: «Yurist-media markazi» нашриёти, 2010. — Б. 76.

4. Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасининг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияга доир, болалар савдоси, болалар фоҳишабозлиги ва болалар порнографиясига тааллуқли Факультатив протоколга (Нью-Йорк, 2000 йил 25 май) қўшилиши ҳақида» 2008 йил 11 декабрдаги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг ахборотномаси. — 2008. — 12-сон. — 631-м.

5. Ўзбекистон Республикасининг «БМТнинг Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенциясини (Нью-Йорк, 2000 йил 15 ноябрь) тўлдирувчи Одам савдосининг, айниқса, аёллар ва болалар савдосининг олдини олиш ҳамда унга чек қўйиш ва унинг учун жазолаш ҳақидаги протоколни ратификация қилиш тўғрисида» 2008 йил 8 июлдаги қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. — 2008. — 28-сон. — 262-м.

Қ.Қ.Маткаримов,

ТДЮУ катта илмий ходим-изланувчиси

ҲУҚУҚИЙ СИЁСАТНИНГ МУҲИМ ПРИНЦИПИ СИФАТИДА ЖИНОЯТ СУД ИШ ЮРИТУВИНИ ГУМАНИЗАЦИЯЛАШНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ

Жамият тараққиётининг ҳозирги босқичига келиб, деярли барча ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларда ва айниқса, суд-ҳуқуқ тизимида инсон ҳуқуқларини олий қадрият сифатида эътироф этиш, турли инсон ҳуқуқларини чеклашга қаратилган жиноят-процессуал тартиб-таомилларни масъул мансабдор шахсларнинг қатъий назорати остида ва фақатгина қонунда кўзда тутилган ҳоллардагина қўллаш қоида-сиға ўтиш тенденциясини кузатишимиз мумкин.

Мамлакатимизда ҳам ўтган йиллар мобайнида жиноят-ҳуқуқий сиёсатни изчил ислоҳ этиш ва унда инсон ҳуқуқларини олий қадрият сифатида эътироф этишга асосланган изчил ислохотлар олиб борилмоқда. Жиноят-ҳуқуқий сиёсат айрим муаллифлар таъкидлаганидек, инсон ва фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини устуворлиги тамойилидан келиб чиқиши лозим бўлиб, ушбу устувор тамойилга риоя этиш ва уни амалга ошириш жиноят-ҳуқуқий соҳадаги либераллашув сиёсатининг нисбатан долзарб йўналишини ташкил қилади¹.

М.Х.Раҳмонкулов таъкидлаганидек, ҳуқуқий сиёсатнинг энг муҳим принципи бу барча ҳуқуқий тизимнинг инсон ҳуқуқ ва эркинликларини тўлиқ таъминлашга йўналтирилганлигидир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг демократия умуминсоний қадриятларга асосланиши тўғрисидаги 13-моддасидан келиб чиққан ҳолда, инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, қадр-қиммати, шаъни ва бошқа ажралмас ҳуқуқлари мамлакатнинг бутун ҳуқуқий тизимига сингдирилган бўлиб, қабул қилинаётган қонунлар сифати, ҳуқуқни қўллаш ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятининг самарадорлигини баҳолашнинг муҳим мезони ҳисобланади².

Шу ўринда гуманизация жараёнининг умумий моҳиятига қисқача тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ. Таъкидлаш лозимки, давлат қонунлар ёрдамида шахсга нисбатан инсонпарварона муносабатни шакллантиради. Амалга оширилган ислохотлар замирида ҳам гуманизм, одиллик, инсонларга нисбатан ҳурмат билан муносабатда бўлиш, юқори ҳуқуқий маданиятни шакллантириш каби ғоялар ётади³.

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида эътироф этилишича, “гуманизм — (лот. *humanus* — инсоний, одамий) инсонпарварлик, кишини қадрлаш, унга муҳаббат ва ҳурмат билан қараш, кишиларда юксак

¹ Кабулов Р., Нарбутаев Э. Уголовная политика и ее реализация в деятельности органов внутренних дел: Учебное пособие. — Ташкент: Академия МВД РУз, 2006. — С. 34.

² Раҳманкулов М.Х. К вопросу об информационно-аналитическом обеспечении формирования и реализации правовой политики // Актуальные вопросы информационно-аналитического обеспечения законотворческого процесса на современном этапе: опыт Германии и Узбекистана: сборник научных статей. — Ташкент: Адолат, ИМДЗ, 2014. — С. 43.

³ Тажиханов Б.У. Узбекистан: либерализация и основные направления правовой политики / Отв. ред. проф. А.Х.Саидов. — Ташкент: Академия МВД РУз, 2002. — С. 47.

маънавий фазилатларни ривожлантиришга ғамхўрлик қилиш¹.

Инсонпарварлик – кишига ғамхўрлик, одамзоднинг қадри, унинг эркинлиги, қобилиятлари ҳар томонлама намоён бўлиши учун курашиш, инсоннинг бахт-саодати, тенг ҳуқуқчилиги, адолатли ҳаётини таъмин этишга интилиш, инсонийликнинг барча томонлари юзага чиқишга шарт-шароит яратиш².

Гуманизм – бу ижтимоий муносабатларнинг маданийлашган принципи бўлиб, ҳаётга, эркинликка, бахтга, ҳар томонлама ва баркамол ривожланишга ҳамда ўз қобилият ва истеъдодларини рўёбга чиқариш ҳуқуқига эга бўлган инсон шахсини фаол ва ақлли ижтимоий индивид сифатидаги қадр-қимматини эътироф этиш ҳамда тан олишга асосланган.

Гуманизм ушбу ҳуқуқларни ҳурмат қилиш, уларга риоя этиш ва амалга ошириш учун зарур шарт-шароитлар яратишга йўналтирилган бўлиб, шахс, жамият ва давлат ўртасидаги ўзаро муносабатнинг, инсоннинг табиатга, бошқа инсонларга ва бевосита ўзига бўлган муносабатини устқурмасини белгилаб беради ҳамда ахлоқ нормаларини ҳам қамраб олади. Зеро, ҳар қандай маданиятли давлатнинг бош вазифаси ҳам инсон ҳуқуқларини таъминлашдир³.

Гувоҳи бўлганимиздек, гуманизмнинг моҳияти ахлоқий қадриятлар бўлиб, улар ижтимоий муносабатларнинг инсонпарварлашганлигини ифодалайди. Ахлоқий қадриятлар деганда эса, жамиятдаги шундай саъй-ҳаракатлар, ютуқлар ва муносабатлар тушуниладики, улар инсонларнинг ахлоқий талабларига мос келади ҳамда уларнинг маънавий-руҳий эҳтиёжларини (одиллик, бахт ва бошқалар) қаноатлантиради. Ушбу қадриятларни умуминсоний қадриятлар сифатида эътироф этиш урф бўлган. Зеро, улар бирор-бир ижтимоий, сиёсий ёки миллий хусусиятларга боғлиқ бўлмайди.

Ижтимоий муносабатларнинг барча соҳаларида сингиб келаётган гуманизациялаш жараёнлари суд-ҳуқуқ тизимининг муҳим йўналиши сифатида жиноят ишларини юритиш соҳасига ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда. Ўтган йиллар мобайнида амалга оширилган ислохотлар натижасида жиноят процесси шахснинг шаъни ва қадр-қиммати ҳурмат қилинишига мос тарзда ташкил этилишига эришилди.

Хусусан, С.М.Прокофьева жиноят ишлари юритувини гуманизациялаштиришни тарихий ривожланган, инсоният тамаддуни тараққиётининг объектив ва субъектив қонуниятларига асосланган ҳамда ҳар бир тергов ҳаракати ва қабул қилинаётган қарор марказида инсон манфаатлари, унинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва индивидуал хусусиятлари ётишини таъминлаш мақсадида жиноят-процессуал қонунчилик ва жиноят-процессуал фаолиятга умуминсоний қадриятлар ва уларни амалга ошириш кафолатларини

жорий этишга қаратилган жўшқин жараён сифатида тавсифлайди⁴.

К.Х.Рахимбердиннинг ёзишича эса, “жиноят-ҳуқуқий сиёсатни гуманизациялаш унинг пенитенциар ва нопенитенциар усулларини янада такомиллаштириш, жазони ижро этиш ва жиноят-ҳуқуқий таъсир кўрсатишнинг озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган муқобил чоралари тизимини модернизация қилиш, рағбатлантирувчи хусусиятдаги жиноят-ҳуқуқий воситаларни қўллаш соҳаларини кенгайтириш ва уларни амалга ошириш механизмларини ривожлантиришдан иборатдир⁵.

Муаллиф жиноят-ҳуқуқий сиёсатни гуманизациялашни миқдор ва сифат кўрсаткичлари бўйича тавсифлайди. Миқдор жиҳатидан гуманизация озодликдан маҳрум этиш тариқасидаги жазо чорасини қўллаш соҳаларини қисқартириш, жазони ижро этиш муассасаси ходимлари ва маҳкумларнинг хавфсизлигини таъминлашни билдиради. Гуманизациянинг сифат кўрсаткичи эса, давлат ва фуқаролик жамияти институтларининг жиноят-ҳуқуқий сиёсатни ривожлантириш стратегиясини аниқлаш ва унинг йўналишларини амалга ошириш бўйича фаолиятга ўзаро сингиб кетишида намоён бўлади⁶.

М.А.Пакирдинов “жиноят суд иш юритувини гуманизациялаш инсоният тамаддуни (инсон онги) гуманизациялашнинг таркибий қисми бўлиб, бир томондан, жамиятни гуманизациялашнинг объектив ва субъектив қонуниятларга бўйсунди, бошқа томондан эса, жамиятни гуманизациялашнинг умумий жараёнларига таъсир кўрсатиб, жиноят ва жиноят-процессуал қонунчиликда умуминсоний қадриятларни мустаҳкамлайди⁷”, деб ёзади.

Г.А.Нафикова эса, бу борада “ўзаро бир-бирига таъсир кўрсатадиган ва бир-бирини тақозо этадиган ҳамда ҳуқуқий тартибга солишни амалга оширадиган ҳуқуқий воситалар орқали жиноят суд иш юритишда инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилиш принципининг қонунчиликдаги ифодасини амалда татбиқ этишни таъминлайдиган ўзаро боғлиқ, дифференциациялашган ҳуқуқий муносабатлар мажмуидир⁸”, деб ёзади.

Демак, гувоҳи бўлганимиздек, жиноят суд иш юритувини гуманизациялаш борасида олимларнинг фикрлари уларнинг ушбу жараён ўз таркибига нималарни қамраб олиши борасидаги мулоҳазалари асосида фарқланади. Айни дамда мазкур жараённи баҳолашнинг, унга аниқ ва мухтасар таъриф беришнинг мураккаблиги унинг серқирралиги, ўз таркибига хилма-хил муносабатларни қамраб олиши билан изоҳланади. Бу борада ҳуқуқшунос олимлар яқдил бўлган масала бу – жиноят суд иш юритувини

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдди. Ж.1. / А.Мадвалиев таҳрири остида. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 522.

² Демократия: илмий-изоҳли луғат / Мамадалиев Ш.О., Эрназаров Р.У., Ҳақлиев В.Б., Тожибоев М.Т., Бердиқулов С.Н. / Масъул муҳаррир: Ш.О.Мамадалиев. – Тошкент: ЎзР ИИВ Академияси, 2012. – Б. 37.

³ Саитбаев Р.Р. Аспекты обеспечения прав человека в борьбе с преступностью // Конституция и инсон манфаатлари: халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. – Тошкент: ЎзР ИИВ Академияси, 1997. – С. 246.

⁴ Прокофьева С.М. Гуманизация уголовного судопроизводства: Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. – СПб.: Санкт-Петербургский университет, 2002. – С. 11.

⁵ Рахимбердин К.Х. Гуманизация уголовной политики Казахстана в условиях развития гражданского общества: Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. – Бишкек, 2012. – С. 7.

⁶ Рахимбердин К.Х. Гражданское общество Казахстана и его роль в гуманизации уголовной политики. Монография. – Усть-Каменогорск: Либриус, 2010. – С. 21.

⁷ Пакирдинов М.А. Взят курс на гуманизацию // Интернет сайти: www.vkooblsud.kz

⁸ Нафикова Г.А. Механизм реализации принципа охраны прав и свобод человека и гражданина в уголовном судопроизводстве: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2010. – С. 6.

гуманизациялашнинг жиноят-процессуал қонунчиликда умуминсоний қадриятларни эътироф этилиши билан боғлиқ.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, “жиноят ишлари юритувини гуманизациялаштириш — бу жиноят-процессуал фаолиятни амалга оширишда умуминсоний қадриятларни жорий этиш, процесс иштирокчиларининг ҳуқуқ, эркинлик ва қонуний манфаатларини таъминлаш, ушбу шахслар ҳуқуқларини амалга ошириш учун қўшимча шарт-шароитлар яратиш, жиноят процессида диспозитив асосларни янада кенгайтиришга қаратилган давлатнинг олий ҳокимият органлари томонидан амалга ошириладиган изчил жараён”, деб таъриф беришимиз мумкин.

Аннотация: мақолада ҳуқуқий сиёсатнинг муҳим принципи сифатида жиноят суд иш юритувини гуманизациялашнинг мазмун-моҳияти очиб берилган, шунингдек, жиноят суд иш юритувини янада гуманизациялаштириш борасида таклифлар ишлаб чиқилган.

Таянч сўзлар: жиноят суд иш юритуви, гуманизация, жиноят-процессуал қонунчилик, инсон ҳуқуқлари, ҳуқуқий сиёсат, ҳуқуқий принцип.

Аннотация: в статье гуманизация уголовного судопроизводства изучено как важнейший принцип правовой политики, а также разработаны предложения по его дальнейшей гуманизации.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, гуманизация, уголовно-процессуальное законодательство, права человека, правовая политика, правовой принцип.

Annotation: in this article it's studied humanization of criminal legal proceedings as the major principle of a legal policy, also developed recommendations on further humanization of criminal legal proceedings.

Key words: criminal legal proceedings, humanization, criminal-procedure legislation, human rights, legal policy, legal principle.

Адабиётлар рўйхати:

1. Кабулов Р., Нарбутаев Э. Уголовная политика и ее реализация в деятельности органов внутренних дел: Учебное пособие. — Ташкент: Академия МВД РУз, 2006. — С. 34.

2. Рахманкулов М.Х. К вопросу об информационно-аналитическом обеспечении формирования и реализации правовой политики // Актуальные вопросы информационно-аналитического обеспечения законодательного процесса на современном этапе: опыт Германии и Узбекистана: сборник научных статей. — Ташкент: Адолат, ИМДЗ, 2014. — С. 43.

3. Таджиханов Б.У. Узбекистан: либерализация и основные направления правовой политики / Отв. ред. проф. А.Х.Саидов. — Ташкент: Академия МВД РУз, 2002. — С. 47.

4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. Ж.1. / А.Мадвалиев таҳрири остида. — Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. — Б. 522.

5. Демократия: илмий-изоҳли луғат / Мамадалиев Ш.О., Эрназаров Р.У., Ҳақлиев В.Б., Тожибоев М.Т., Бердикулов С.Н. / Масъул муҳаррир:

Ш.О.Мамадалиев. — Тошкент: ЎзР ИИВ Академияси, 2012. — Б. 37.

6. Сайтбаев Р.Р. Аспекты обеспечения прав человека в борьбе с преступностью // Конституция ва инсон манфаатлари: халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. — Тошкент: ЎзР ИИВ Академияси, 1997. — С. 246.

7. Прокофьева С.М. Гуманизация уголовного судопроизводства: Автореф. дисс. докт. юрид. наук. — СПб.: Санкт-Петербургский университет, 2002. — С. 11.

8. Рахимбердин К.Х. Гражданское общество Казахстана и его роль в гуманизации уголовной политики. Монография. — Усть-Каменогорск: Либриус, 2010. — С. 21.

9. Пакирдинов М.А. Взят курс на гуманизацию // Интернет сайты: www.vkooblsud.kz

10. Нафикова Г.А. Механизм реализации принципа охраны прав и свобод человека и гражданина в уголовном судопроизводстве: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. — Казань, 2010. — С. 6.